

A fenntartható fogyasztás – honnan, hogyan, hová?¹

Vadovics Edina^a, Gulyás Emese^b

^a Közép-európai Egyetem és GreenDependent Fenntartható Megoldások Egyesülete, ^b Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia Doktori Iskola és Tudatos Vásárlók Egyesülete

A fogyasztás manapság minden szempontból életünk középpontjává vált, csökkenésétől mind a közgazdászok, mind pedig a politikusok tartanak. A főáramú gondolkodás szerint a fogyasztás növekedése magasabb életszínvonalhoz és kiegyensúlyozottabb gazdasághoz vezet. Ha a fogyasztás növekedése vagy maga a fogyasztás csökken, komoly problémák várhatóak. Ha nagyon leegyszerűsítetten fogalmazzunk: ha a fogyasztók nem vásárolnak, nincs akkora szükség termelésre, az emberek elveszítik munkájukat, és sorolhatnánk tovább. Ezért a fogyasztás növekedésének megkérdőjelezése korántsem egyszerű feladat (Durning, 1992; Jacobs, 1997; Jackson, 2004).

Mindezek ellenére az 1970-es évektől kezdődően különböző tudományterületek képviselői egyre erélyesebben kezdték el kifejezni kételyeiket. Az első széles körben ismertté vált tanulmány a Római Klub *Növekedés határai* c. jelentése volt (1972), amely arra hívta fel a figyelmet, hogy az anyagi jólétnek súlyos környezetkárosító és erőforrások kimerüléséhez vezető hatása lehet. A téma az elmúlt tíz évben ismét a tudományos közélet napirendjére került, számos kutató és tudós fejezte ki hasonló véleményét (lásd pl. Charkiewicz, 1998; Weizsäcker et al., 1998). A fogyasztás fenntarthatóbbá tételének érdekében alapvetően kétféle megoldást javasoltak: a fogyasztás (öko)-hatékonyságának növelését illetve a fogyasztás mértékének csökkentését (Fuchs és Lorek, 2004).

A fenntartható fogyasztás meghatározása

A „fenntartható fogyasztás” kifejezés a Riói Konferencia egyik legfontosabb dokumentumához, az Agenda 21-hoz köthető, amelynek 4. fejezete a „Fogyasztói minták megváltoztatása” (*Changing Consumption Patterns*) címet viseli. A fenntartható fogyasztás fogalmát a dokumentum nem definiálja, azonban a szövegből egyértelmű, hogy annak megvalósítása a kormányok, a vállalatok és az egyének, állampolgárok feladata is. Bár a fejezet elsősorban a termelés és fogyasztás hatékonyságának növelésére helyezi a hangsúlyt, azt is felismeri és kijelenti, hogy „A gazdasági növekedés jelenleg elterjedt fogalmát újra kell gondolni, valamint szükséges a jólét és gazdagság új koncepcióinak kidolgozása is, amelyek lehetővé teszik, hogy magasabb életszínvonalat olyan új életmódokon keresztül érjünk el, amelyek kevésbé függenek a Föld véges erőforrásaitól, és kevésbé terhelik meg eltartóképességét.” (4.11. Bekezdés)

A fenntartható fogyasztást először az 1994-ben megrendezett oslói miniszteri kerekasztal résztvevői határozták meg (Norvég Környezetvédelmi Minisztérium, 1995: 9):

„Az alapvető szükségletek kielégítésére és az életminőség javítására irányuló szolgáltatások és termékek használata, miközben a természeti erőforrások és mérgező anyagok használata, ezzel együtt a hulladék és mérgezőanyag kibocsátása minimálisra csökken azzal a céllal, hogy a jövő generációinak szükségleteit ne veszélyeztesse.”

Ezt a definíciót használja ma a fenntartható fogyasztással foglalkozó szervezetek többsége (Hofstetter és Madjar, 2003; EEA, 2005), valamint összhangban van a fenntartható fejlődés Brundtland Jelentésben meghatározott definíciójával is. Ugyanakkor, a fenntarthatóság három pillére

¹ Hivatkozás: Vadovics Edina – Gulyás Emese: A fenntartható fogyasztás – honnan, hogyan, hová? *ÖKO* XV, 2007/1-4, 1-7.

közül leginkább a környezetre koncentrál, és kevésbé veszi figyelembe a gazdasági és társadalmi szempontokat, az utóbbiak közül például nem említi a generáción belüli egyenlőséget. Ezen felül, nem egyértelmű, hogy a fenntartható fogyasztás pontosan mit jelent: öko-hatékonyabb fogyasztást, felelősebb fogyasztást, és/vagy kevesebb fogyasztást. (Hofstetter és Madjar, 2003; Jackson, 2004).

A fenntarthatóság mindhárom pillérére hivatkozik már az ENSZ fogyasztóvédelmi irányelveiben használt meghatározás, amely szerint „A fenntartható fogyasztás magában foglalja a jelen és a jövő generációinak termékek és szolgáltatások iránti szükségleteinek gazdaságilag, társadalmilag és környezetileg fenntartható kielégítését” (UN Guidelines for Consumer Protection, 1999, 42. pont).

A fenntartható fogyasztás megjelenése a közpolitikákban

A fenntartható fogyasztás az ENSZ 1992-ben megrendezett Riói Konferenciája után került egyre inkább a nemzetközi politika látóterébe. A Riói Nyilatkozat (*Rio Declaration*) 8. Alapelve értelmében (UN Commission on Sustainable Development, 2002):

“Annak érdekében, hogy a fenntartható fejlődés és magasabb életminőség minden ember számára elérhető legyen, az országoknak csökkenteniük kell, valamint meg kell szüntetniük a nem fenntartható termelési és fogyasztási szokásokat, valamint megfelelő demográfiai intézkedéseket kell hozniuk.”

Ezen felül az egyik legfontosabb riói dokumentum, a Feladatok a XXI. Századra (*Agenda 21*, UN Commission on Sustainable Development, 1992) kimondta, hogy a környezet folyamatos és egyre erőteljesebb károsodásának oka a különösen az iparosodott országokat jellemző nem fenntartható fogyasztási és termelési szokások, amelyek az egyenlőtlenséget és a szegénységet is növelik (4.3 Fejezet).

Ezt a felismerést erősítette meg az 1995-ben, Oslóban megrendezett miniszteri konferencia, a Rio+5 csúcstalálkozó, majd végül a johannesburgi Fenntartható Fejlődés Világtalálkozó. Ez utóbbi rendezvényen elfogadott Végrehajtási Terv (*Plan of Implementation*, UN Commission on Sustainable Development, 2002) külön fejezetet tartalmaz a nem fenntartható fogyasztás és termelés mintáinak megváltoztatásáról, és ennek érdekében javasolja egy 10 éves keretprogram kidolgozását. A jelenleg is működő program a Marrakech Folyamat (*Marrakech Process*) elnevezést viseli, és az ENSZ Környezetvédelmi Programja, a UNEP koordinálja. A Végrehajtási Tervben leszögezik, hogy minden nemzet felelős azért, hogy a jelenlegi, nem fenntartható termelési és fogyasztási szokásokban változás történjen. Azonban, hogy ez a változás milyen eszközökkel történjen, a dokumentum elsősorban az öko-hatékonyaságra, a tisztább termelésre, a megújuló energiaforrások használatára és környezetbarát termelési technológiák elterjesztésére, azaz a fenntarthatóbb termelésre helyezi a hangsúlyt. Úgy tűnik, mintha a fenntartható termelés és fogyasztás fogalmát a fenntartható termeléssel azonosítanák. (UN Commission on Sustainable Development, 2002; Jackson, 2004; Worldwatch Institute, 2004)

Bár alapvetően környezetvédelmi indíttatású elképzelés a fenntartható fogyasztás, a politikai döntéshozók hamar felismerték, hogy az élhető környezet és a társadalmi igazságosság minden egyes ember, így minden egyes fogyasztó alapvető érdeke. Ennek megfelelően az utóbbi évtizedben a fenntartható fogyasztás megjelenik a fogyasztóvédelmi közpolitikákban is. 1995-ben az ENSZ Társadalmi és Gazdasági Tanácsa indítványozta, hogy az ENSZ dolgozzon ki útmutatókat a fenntartható fogyasztásra vonatkozóan (United Nations Economic and Social Council, 1998). A több éves munkafolyamat végeredményeként 1999-ben a fenntartható fogyasztással kapcsolatos tennivalók bekerültek az ENSZ Fogyasztóvédelmi irányelvei közé. A legfontosabb változás, hogy a *fenntartható fogyasztás támogatása* megjelenik az irányelvek célkitűzései között. Az irányelv leszögezi, hogy az iparosodott országok nem fenntartható termelési és fogyasztási mintái nagy részben felelőssé tehetők a környezet világszintű és folyamatos pusztulásáért, és javasolja, hogy minden ország karolja fel a fenntartható fogyasztás ügyét. Az irányelvek 42-55. pontja részletes ajánlásokat fogalmaz meg a kormányzatok számára a fenntartható fogyasztás ösztönzésére. (UN Guidelines for Consumer Protection, 1999).

Az Európai Unió 2007 és 2013 között megvalósuló fogyasztóügyi politikai stratégiája is figyelmet szentel a fenntartható fogyasztásnak. A fogyasztók oktatásának egyik kiemelt területként kezeli, és megállapítja, hogy az „erős pozíciójú és tájékozott fogyasztók könnyebben változtatják meg az életstílusukat és a fogyasztási szokásaikat, hozzájárulva így az egészségük javításához, a

fenntarthatóbb életvitelhez és a szénszegény gazdasághoz.” A dokumentum hangsúlyozza a fogyasztók szerepét az olyan globális környezeti kihívások megválaszolásában, mint például a klímaváltozás, a vízszennyezés vagy a hulladéktermelés. (Európai Bizottság, 2007).

A nemzetközi tendenciáknak megfelelően a magyar kormány 2007 – 2010 közötti időszakra szóló fogyasztóvédelmi cselekvési programjában is több ponton megjelenik a fenntartható fogyasztás. A cselekvési program a fenntartható fogyasztást az olyan új kihívások közé sorolja, amelyekkel kapcsolatban elsősorban a problémák felmérésére és megoldási javaslatok kidolgozására van szükség; fontos követelményként említi, hogy a fogyasztóvédelem felelős vezetőinek tisztában kell lennie a fenntartható fogyasztás fogalmával és követelményeivel. Szintén célul tűzi ki a dokumentum a fenntartható fogyasztás népszerűsítését, a fogyasztói felelősség tudatosítását – elsősorban az oktatási rendszeren keresztül.

A fenntartható fogyasztás néhány dilemmája

Annak ellenére, hogy a fenntartható fogyasztással manapság minden szinten számos fórum foglalkozik és számos közpolitikai dokumentum ill. iránymutatás született, nem könyvelhetünk el jelentős eredményeket. Az emberiség ökológiai és karbon lábnyoma folyamatosan nő (Vitousek et al., 1986; WWF et al., 2006; Wackernagel, 2001; EEA és Global Footprint Network, 2005), ezzel párhuzamosan azonban a jólét szintje nem emelkedik, sőt, a fejlett országokban a GDP növekedése ellenére inkább stagnál (Jackson és Marks, 1999; Constanza et al., 2004; NEF, 2004; Venetoulis és Cobb, 2004; Worldwatch Institute, 2004). Mégis, a nemzetközi és nemzeti szervezetek és az általuk javasolt intézkedések egyik legjelentősebb félelme a fenntartható fogyasztással kapcsolatban, hogy az a jólét csökkenéséhez fog vezetni (lásd pl. Norvég Környezetvédelmi Minisztérium, 1995). Ezért a javasolt megoldások, az Európai Unióban és Magyarországon is, elsősorban a termelés és fogyasztás zöldítésére, öko-hatékonyabbá tételére koncentrálnak, és az Agenda 21 fentebb idézett javaslatát, miszerint a jólét fogalmának újragondolására, a fogyasztói társadalom kritikájára van szükség, pedig alapvetően nem veszik figyelembe (lásd pl. Fuchs és Lorek, 2004; Sachs és Santarius, 2007; Szlezák, 2008).

Bizonyos szerzők szerint ennek a folyamatnak az is oka, hogy a fogyasztás ökológiai modernizációja, amely megvizsgálná és figyelembe venné a fogyasztók szerepét, nem történt meg (Murphy, 2001; Spargaaren, 2003). A termelés ökológiai modernizációja következtében annak öko-hatékonyasága, környezeti hatásai jelentősen csökkentek, ám ennek várt pozitív eredménye elmaradt, nagyrészt a fogyasztói oldal figyelmen kívül hagyása következtében. Hiába kevesebb egy terméknek vagy szolgáltatásnak a környezeti hatása, ha a fogyasztók száma nő, vagy belőle a fogyasztók többet fogyasztanak, annival többet, hogy összességében a környezeti hatás nő. Tipikus példája ez az ún. „visszacsapó” hatásnak (*rebound effect*), amelyet számos szerző említ, mint a fenntarthatóbb fogyasztás elérésének egyik fontos akadályát, illetve azt az okot, amely miatt a fogyasztásra, és a fogyasztást befolyásoló tényezőkre legalább annyi figyelmet kellene fordítani, mint a termelésre (lásd pl. Weizsäcker et al., 1998; Hofstetter és Madjar, 2003; EEA, 2005; Gulyás et al., 2008; Nemcsicsné, 2008). Magyarországon a fenntarthatósági törekvések visszáságainak felmérésére irányuló kutatások gyerekcipőben járnak.

Hiába van tehát számos bizonyíték arra, hogy egyrészt az eddig nagytöbbségében alkalmazott megoldások nem vezetnek a környezeti hatás csökkenéséhez, másrészt pedig a jólét szintje a gazdaság növekedése ellenére nem nő, vagy legalábbis nem a növekedéssel megfelelő arányban nő, a fenntartható fogyasztást a döntéshozók és állampolgárok nagy többsége mégis alacsonyabb jóléttel azonosítja (Durning, 1992; Jacobs, 1997; Jackson és Marks, 1999; Sachs és Santarius, 2007). Szükség van tehát a jólét fogalmának széles körben megvitatott újragondolására és alternatív indikátorok bevezetésére. Emellett, a fenntartható fogyasztás felé történő elmozdulás érdekében szükség van az alkalmazott intézkedés-típusok bővítésére is, hogy azok a fogyasztói oldalt hatékonyabban megcélazzák, illetve a célok elérésébe bevonják (Nemcsicsné, 2008; Fürediné, 2008; Vadovics-Hayes, 2008).

Hivatkozások

- Charkiewicz, E. (1998) *Sustainable consumption: new approaches are needed*. ECE Workshop on Encouraging Local Initiatives Towards Sustainable Consumption Patterns
- Constanza, R., Erickson, J., Fligger, K., Adams, A., Adams, C., Altschuler, B., Balter, S., Fisher, B., Hike, J., Kelly, J., Kerr, T., McCauley, M., Monone, K., Rauch, M., Schmiedeskamp, K., Saxton, D., Sparacino, Tusinski, W. és Williams, L. (2004) "Estimates of the Genuine Progress Indicator (GPI) for Vermont, Chittenden County and Burlington, from 1950 to 2000" *Ecological Economics* 51: 139-155.
- Durning, A. T. (1992) *How much is enough? The consumer society and the future of the earth*. London, UK: Earthscan Publications Ltd.
- EEA (2005) Household consumption and the environment. European Environment Agency, Kopenhága, Dánia
- EEA és Global Footprint Network (2005) *The National Ecological Footprint and Biocapacity Accounts*. 2005 Edition
- Európai Bizottság (2007) *Közösségi fogyasztóügyi politikai stratégia 2007-2013*. COM(2007) 99
- Fuchs, D. A. és Lorek, S. (2004) *Sustainable consumption. Political debate and actual impact*. SERI Background paper
- Fürediné, Kovács A. (2008) A fenntartható táplálkozás. *ÖKO 2008/1*
- Gulyás, E., Farsang, A. és Ujhelyi, K. (2008) A fenntartható fogyasztás kihívásai és lehetőségei Magyarországon: közlekedés, élelmiszerfogyasztás, lakhatás és háztartás. *ÖKO 2008/1*
- Hofstetter, P. és Madjar, M. (2003) *Linking change in happiness, time-use, sustainable consumption, and environmental impacts; An attempt to understand time-rebound effects*. BAO and Consultrix GmBH. Zürich, Germany
- Jackson, T. és Marks, N. (1999) "Consumption, sustainable welfare and human needs – with reference to UK expenditure patterns between 1954 and 1994". *Ecological Economics* 28:421-441.
- Jackson, T. (2004) "Negotiating Sustainable Consumption. A review of the consumption debate and its policy implications" *Energy and Environment* 15.6: 1027-1051
- Jacobs, M. (1997) "The Quality of Life: Social Goods and the Politics of Consumption" In Jacobs, M (ed.), *Greening the Millenium? The New Politics of the Environment* Oxford, UK: Blackwell Publishers
- Nemcsicsné Zsóka, Á. (2008) A fenntartható fogyasztás egyik alapfeltétele: a környezettudatos egyéni magatartás. *ÖKO 2008/1*
- Murphy, J. (2001) "From Production to Consumption: Environmental Policy in the European Union" In: Cohen, M. J. és Murphy, J. (szerk.) *Exploring Sustainable Consumption – Environmental Policy and the Social Sciences*. Pergamon, UK
- New Economics Foundation (NEF) (2004) *Chasing Progress. Beyond measuring economic growth*. London, UK: New Economics Foundation, London
- Norwegian Ministry of Environment (Norvég Környezetvédelmi Minisztérium) (1995) *Report on the Oslo Ministerial Roundtable. Conference on Sustainable Production and Consumption*. Oslo, Norvégia: Norwegian Ministry of Environment
- Sachs, W. és Santarius, T. (2007) *Fair Future. Resource conflicts, security and global justice*. Zed Books Ltd., London, UK
- Spargaaren, G. (2003) "Sustainable Consumption: A Theoretical and Environmental Policy Perspective" *Society and Natural Resources* 16: 687-701.
- Szlezák, J. (2008) Stratégiai kezdeményezések a fenntartható fogyasztás és termelés gyakorlati megvalósítása érdekében az Európai Unió tagállamaiban. *ÖKO 2008/1*
- UN Commission on Sustainable Development (1992) *Agenda 21*. URL: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm>
- UN Commission on Sustainable Development (2002) Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. URL: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf
- UN Economic and Social Council (1998): *Consumer protection: guidelines for sustainable consumption. Report of the Secretary-General*. E/CN.17/1998/5
- United Nations (1999) *Guidelines for Consumer Protection*. Idézetek a Tudatos Vásárlók Egyesülete által fordított anyag alapján.
- Vadovics, E. és Hayes, M. (2008) Nyitott Kert – egy helyi bioélelmiszer-hálózat Magyarországon. *ÖKO 2008/1*
- Venetoulis, J. és Cobb, C. (2004) *The Genuine Progress Indicator. Measuring the real state of the economy*. Redefining Progress, Oakland
- Vitousek, P. M., P. R. Ehrlich, A. H. Ehrlich és P. A. Matson. (1986) "Human appropriation of the products of photosynthesis" *BioScience* 36: 368-373.
- Wackernagel, M. (2001) *Advancing Sustainable Resource Management: Using Ecological Footprint Analysis for Problem Formulation, Policy Development, and Communication*. A DG Environment számára készített tanulmány, European Commission
- Weizsäcker, E. v., Lovins, A. And Lovins, L. H. (1998) *Factor Four. Doubling wealth, halving resource use*. Earthscan Publications Ltd., London
- Worldwatch Institute (2004) *State of the World 2004. Special issue on consumption* (Washington D.C., US: Worldwatch Institute)
- World Wide Fund for Nature (WWF), Zoological Society of London (ZSL), és Global Footprint Network. (2006) *Living Planet Report 2006*. Gland, Switzerland: WWF